

УДК 81'23:34

ПРАГМАТИКА МОВЧАННЯ КРИЗЬ АКСІОЛОГІЧНУ ПРИЗМУ (СФЕРА СУДОЧИНСТВА)

Космеда Т.А.

Актуальність. Проблеми комунікації продовжують сьогодні хвилювати дослідників. Зокрема, їх увага спрямована на спеціальні мовленнєві прийоми, які дозволяють навмисне приховати справжню сутність об'єктів та подій, про які йдеться.

Один з них – це відсутність мовлення: мовчання. Як видається на перший погляд, воно не має безпосереднього відношення до мовленнєвих процесів і нічого не значить, оскільки думки залишаються невисловленими. Насправді ж мовчання – найважливіша та дуже інформативна частина мовленнєвого спілкування.

Постановка проблеми. У мовній свідомості слов'ян мовчання асоціюється з добром, з позитивним [5, с. 24-27]. Порівн.: мовчання – це сердечна бесіда з Богом, воно не протиставляється слову, а органічно поєднується „із підкресленим логоцентризмом давньоруської думки” [3, с.35]. Нагадаємо прислів'я: слово – срібло, мовчання – золото. Порівн. з тексту похвали Феодосієві Печерському, з якою звертається до святого Нестор: „Радуйся, отче наш и наставниче,... молчаньем возвышаяся, смиреньем украшаяся, в словесах книжных веселюаяся” [7, с. 88].

А.Вежицька звертає увагу на правило мовчання, яке притаманне також японській культурі. Вона зазначає, що „в японській культурі існує міцний логічний зв'язок між правилами про „не говоріння чогось” і „чекання”, що люди зможуть і будуть розуміти невисловлені думки інших людей” [12, р. 544]. Добро реалізується у гармонії слова і мовчання. Згадаймо давній звичай і римлян, і слов'ян: про покійного говорять або добре, або мовчать. Крім того, хвилина мовчання – знак трауру і пам'ять про загиблого. Уміння тримати паузу зафіксовано в аксіоматиці акторського мистецтва. Мовчання, як справедливо зазначає Г.Почепцов, моделює сильного співрозмовника, оскільки слабкий повинен говорити, щоб привернути сильного на свій бік. Як відомо, Наполеон не тільки зазначав, про що писати в газетах, але й про що мовчати [9, с.158-159].

Цікаві дані знаходимо в етимологічних словниках щодо семантичної мотивації лексеми „мовчання”: зокрема, М.Фасмер, аналізуючи етимологію слова „мовчати”, вказує, що родинні зв'язки цієї лексеми достовірно не встановлені, але при цьому подає такі мотивації: „гнию” (ірландське), „м'який (грецьке), „мілкий” (литовське), а також „дурень”, „дурний” (литовське та давньоірландське) [11, с.648]. Як бачимо, спостерігається наявність негативної семантики.

Недостатньо врахована прагматика даної лексеми й у тлумачних словниках. У „Словнику української мови” зазначено лише, що це: „1. Дія за знач. мовчати.” „2. перен. Відсутність публічних висловлювань про кого-, що-небудь; замовчувати щось” [10, с.771], а стосовно лексеми „мовчати” – „1. Нічого не говорити”, „2. Не розказувати, не говорити про кого-, що-небудь; зберігати в таємниці”, „3. перен. Не видавати звуків, не порушувати тиші”, „4. перен. Не давати про себе знати: не виявлятися (про почуття, переживання тощо), „5. Не висловлювати відкрито своєї думки, не діяти, не втручатися в що-небудь” [10, с.772]. Як бачимо, у структурі лексичного значення відсутня

ПРАГМАТИКА МОВЧАННЯ КРИЗЬ АКсіОЛОГіЧНУ ПРИЗМУ (СФЕРА СУДОЧИНСТВА)

інформація щодо оцінної семантики. Лексеми, що розглядаються, можна вважати нейтрально оцінними, коли аксіологічність виявляється лише за контекстом, у процесі мовлення.

Дослідники вивчали мовчання у проєкції на різний мовленнєвий матеріал. Наприклад, відома білоруська дослідниця В.А.Маслова розмірковувала про філософію та поетику мовчання у російській поезії ХХ століття [8, с.130-133]. Про комунікативність мовчання, його семантику та прагматику йдеться у працях К.Богданова [див.: 2], Н.Арутюнової [див.: 1], Г. Почепцова [9, с.158-159] та ін. дослідників.

Комунікація має свою специфіку, як відомо, в залежності від сфери її поширення, зокрема і у судочинстві. Учасники одного й того самого судового процесу одну й ту саму картину бачать по-різному. Це можна пояснити кількома причинами: свідомим бажанням ввести в оману, несвідомим введенням в оману, це може статися, коли людину підводить пам'ять або увага, а можливо, це наслідок неточності у висловленні думки, а тому мовчання у судочинстві можна вважати спеціальним мовленнєвим прийомом, що дозволяє навмисне приховати справжню сутність об'єктів та подій, про які йдеться, тому у судочинстві мовчання може мати як негативну, так і позитивну прагматику в залежності від ситуації.

З замовчуванням, як відомо, пов'язані найважливіші процесуальні гарантії: у країнах з демократичними правовими системами право кожної людини не свідчити проти самої себе у кримінальній справі чи не бути вимушеною давати покази проти близьких родичів вважається невід'ємним правом громадянина [4, с.76-125]. Очевидно, це гуманно і правильно, але тільки з одного боку. Якою ж у цьому випадку слід вважати прагматику мовчання? Якщо замовчуються факти, що допомогли б виявити істину, то прагматика мовчання у цьому випадку все ж має негативний характер.

У багатьох інших ситуаціях у судочинстві принципова відмова від діалогу має однозначно негативну прагматику. Таке мовчання може бути інформативним, тобто у подібних випадках його легко замінити певними словесними еквівалентами. Замовчуючи щось, зазвичай прагнуть не привертати уваги до об'єкта чи взагалі про нього забути. Немає слова – немає і поняття, ідеї, а далі ніби немає і самого предмета, якщо про нього ніхто нічого не говорить. У таких випадках прагматика мовчання має негативний характер. Як зазначає Г.Почепцов, мовчання є надзвичайно дійовим елементом у кризовій ситуації, коли цінним є як слово, так і мовчання [9, с.158-159]. Мовчання вимагає інтерпретації. Інтерпретація відбувається у загальному контексті пізнавальної та оцінювальної діяльності людини. Як зазначає В.Красних, інтерпретацію спостерігаємо там, де здійснюється: 1) співвідношення того, що висловлено засобами мови, зі знаннями про світ; 2) умовивід про зміст певного тексту, який пропущено крізь попередній досвід людини; 3) завжди вихід за межі тексту як безпосередньої інформації, яку сприймає людина [6, с.229-230].

Крім замовчування, до неточного відображення дійсності приводить певний вибір словесного позначення понять, такий, що є вигідним з певної точки зору. Як відомо, сторони у суді зовсім не зацікавлені у тому, щоб істина перемогла. Як підсудного, так і захисника задовольнить ситуація, коли злочин не буде розкритим, оскільки за умови, що вина не доведена, обвинувачуваний вважається невинним.

Висновки. Отже, прагматика мовчання – проблема, яка не є достатньо вивченою на даний час. При вивченні цієї проблеми бажано враховувати усі сфери людської діяльності.

Список літератури

1. Арутюнова Н.Д. Молчание: контексты употребления // Логический анализ языка: Речевые действия / Под ред. Н.Д.Арутюновой и Н.К.Рябцовой. – М.: Наука. 1994.
2. Богданов К.А. Очерки по антропологии молчания. – СПб., 1998.

Космеда Т.А.

3. Горський В.С. Історія української філософії. – К.: Наукова думка, 1997.
4. Губасва Т.В. Язык и право. – М.: Норма, 2004.
5. Космеда Т.А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2000.
6. Красных В. Основы психолінгвістики и теории коммуникации: курс лекций. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2001.
7. Литература Древней Руси: Хрестоматия. – М.: Высшая школа, 1990.
8. Маслова В.А. Философия и поэтика молчания сквозь призму русской поэзии XX века // Культура народов Причерноморья. – 2004. – №49. – Т.2.
9. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации. – М.: «Реф-бук», К., «Ваклер», 2001.
10. Словник української мови: В 11 т. – Т.ІУ. – К.: Наукова думка, 1973.
11. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4-х томах. – Т.2. – М.: Прогресс, 1986.
12. Wierzbicka A. Japanese Cultural Scripts // Cultural Psychologue and "Cultural Grammar". – Ethos: American Anthropological Association. – 1996. – Vol. 24. 3.

Поступила до редакції 10.03.2005 р.